

La teoria de l'opinió pública i la crítica de la societat

Observacions inicials per a una fonamentació crítica del concepte d'opinió pública

Lluís Badia

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències de la Comunicació.
Departament de Periodisme i de Ciències de la Comunicació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Rebut: novembre/1996

Resum

L'article proposa assumir els conceptes bàsics de la teoria de l'acció comunicativa de Jürgen Habermas com a marc teòric de referència per a una teoria crítica de l'opinió pública. Així, es desenvolupa la concepció habermasiana de la societat com a sistema i món de la vida i es formula la tesi de situar l'opinió pública en el si de les estructures del món de la vida, fundades en l'acció orientada a l'entesa.

Paraules clau: opinió pública, acció comunicativa orientada a l'entesa, teoria crítica.

Abstract. *A Theory of Public Opinion and Criticism of Society*

The article proposes using the basic concepts of Jürgen Habermas's theory of communicative action as a frame of reference for a critical theory of public opinion. The author develops Habermas's conception of society as a system and a world of life and postulates that the structures of this world are based on action directed towards understanding. He proposes that public opinion be regarded as the center of these structures.

Key words: public opinion, communicative action directed towards understanding, critical theory

---

1. Actualitat i mancances dels plantejaments normatius sobre l'opinió pública

No hi ha cap dubte que un exercici prenyat de dificultats teòriques consisteix avui a argumentar la vigència de la utopia racional de la Il·lustració europea i a traduir i aplicar subsegüentment els conceptes bàsics de la teoria normativa de la democràcia, deguts a aquest projecte històric, a les condicions de les societats contemporànies. Nogensmenys, se'ns mostra igualment com una evidència no només la resistència d'aquests conceptes a morir, sinó també la fermesa amb la qual es manté l'impuls crític, sistemàticament renovat, d'aquelles tradicions científiques que continuen vinculant-los a una concepció normativa de la democràcia. Un cas exemplar d'aquesta continuïtat historiconormativa rau en el concepte d'opinió pública.

En efecte, en aproximacions molt diferenciades entre si al tema de l'opinió pública hi conflueix, això no obstant, un principi comú, a saber: el principi que *la legitimació de la democràcia recolza constitutivament en el consens comunicativament assolit de l'opinió pública*. Val a dir que aquest principi o bé ha estat formulat simplement com a punt de partida de la investigació científica sobre l'opinió pública¹, o bé, molt més minoritàriament, ha esdevingut l'objecte d'estudi de la reflexió teòrica, en si mateix o lligat a altres conceptes centrals de la teoria social i política². Però, en qualsevol cas, tots aquests enfocaments remetent a la connexió normativa consubstancial entre la teoria de la democràcia i dels seus modes comunicatius, d'una banda, i la teoria de l'opinió pública, de l'altra; amb la qual cosa se sustenten en una concepció discursiva de l'opinió pública, d'arrel sociològica, que se centra en la lògica i en la racionalitat que caracteritzen els processos de debat públic³ i de formació democràtica de la voluntat política en les societats occidentals avançades. Al marge de la circumstància que el grau d'adhesió a aquesta concepció discursiva és certament molt variable segons els casos, allò que convé de remarcar, inicialment, és que sota la seva condició mateixa de marc de referència de les anàlisis hi nia la problematització de l'actualitat de l'antiga pretensió il·lustrada d'atribuir a l'opinió pública la funció de legitimar el domini polític per mitjà d'un procés crític de comunicació pública basat en els principis de l'argumentació i, així doncs, del consens racionalment motivat. És en aquest sentit que Berrio s'ha pronunciat enèrgicament sobre la necessitat de restablir les condicions de comunicació en l'esfera pública:

1. Cfr., entre d'altres: PRICE, V. (1992). *Communication Concepts 4: Public Opinion*. Califòrnia: Newbury Park, Sage; DURHAM PETERS, J. «Historical Tensions in the Concept of Public Opinion», a Th.L. GLASSER i Ch.T. SALMON (ed.). *Public Opinion and the Communication of Consent*. Nova York: The Guilford Press (1995), p. 3-32; CURRAN, J. «Rethinking the media as a public sphere», a DAHLGREN, P. i C. SPARKS (ed.). *Communication and the Public Sphere in the New Media Age*. Londres: Routledge (1991), p. 27-57; MCLEOD, J.; PAN, Z. i RUCINSKI, D. «Levels of Analysis in Public Opinion Research», a Th.L. GLASSER i Ch.T. SALMON (ed.). *Public Opinion and the Communication of Consent*, op. cit., p. 55-85.
2. Cfr. BERRIO, J. (1990). *L'opinió pública i la democràcia*. Barcelona: Pòrtic; THOMPSON, John B. «The Theory of the Public Sphere», *Theory, Culture & Society*, vol. 10 (1993), p. 173-189; FERRY, Jean-Marc. «Les transformations de la publicité politique», *Hermes* 4 (1989), p. 15-26; i, sobretot, Jürgen Habermas. Vegeu, a tall d'exemple: HABERMAS, J. (1986). *Historia y crítica de la opinión pública*. 3ª ed. Barcelona: Gustavo Gili; Íd. «Prefacio a la nueva edición alemana de 1990», a HABERMAS, J. (1994). *Historia y crítica de la opinión pública*. 4ª ed. Barcelona: Gustavo Gili, p. 1-36; Íd. «La soberanía popular como procedimiento. Un concepto normativo de lo público» a HERRERA LIMA, M. (coord.). *J. Habermas: Moralidad, ética y política. Propuestas críticas*. México: Alianza (1993), p. 27-58; Íd. «The Public Sphere: An Encyclopedia Article», a Stephen ERIC BRONNER i Douglas MACKAY KELLNER (ed.) (1989). *Critical Theory and Society*. Nova York: Routledge, p. 136-142.
3. Així, PRICE: «El terme *debat públic* pretén descriure una massa de gent que s'organitza en públic —en altres paraules, persones que reconeixen un problema, que produeixen idees en conflicte sobre el que cal fer, considerant aquestes alternatives, i intentant de resoldre l'assumpte per via de la generació d'un consens sobre una línia d'acció». [PRICE, V. *Public Opinion*, op. cit., p. 74].

[...] si volem restablir l'exercici lliure de l'establiment d'acords, assumits de manera intersubjectiva, cal que restablim les condicions per a l'exercici de l'activitat comunicativa dins la societat actual. Reconstruir les condicions sobre les quals es basteixen els acords i s'adopten les normes de manera consensuada, és una de les tasques que es presenten com a fonamentals si volem defensar la democràcia⁴.

En suma, aquesta perseverança dels interessos de coneixement associats al model normatiu de l'opinió pública ha provocat la perplexitat d'investigadors com Noelle-Neumann, que no abasten a explicar-se per què: «El pensament de finals del segle XX continua dominat pel concepte d'opinió pública que començà a imposar-se a finals del segle XVIII»⁵, a pesar de les proves empíriques que pretesament han adduït en contra tant la transformació estructural de les societats modernes com la pròpia teoria. Naturalment, el comentari de Noelle-Neumann no és imparcial. Al concepte crític d'opinió pública que assigna a l'opinió pública la funció manifesta de contribuir racionalment al procés de formació de l'opinió i de presa de decisions en una democràcia, la investigadora alemanya hi ha oposat aquell concepte sociopsicològic que defineix l'opinió pública per la via de la seva funció latent d'assegurar el control social, i que ha desenvolupat exhaustivament en la seva teoria de l'espiral del silenci⁶. No m'ocuparé aquí de confrontar aquests dos models d'opinió pública⁷. D'altra banda, cal així mateix cridar l'atenció sobre el fet que Noelle-Neumann desacredita el model normatiu de l'opinió pública únicament incidint en els seus aspectes culturalistes i axiològics, això és: en aquell èmfasi racionalista en la llibertat i l'autonomia de la consciència individual que se sostrauria a, i seria contradit per, la prova de la verificació empírica, de tal manera que l'adjudicació a l'opinió pública de funcions actives de control i de crítica del poder polític no al·ludiria sinó a un *ideal* democràtic incompatible amb la realitat social i, *pari passu*, amb qualsevol teoria que en volgués donar compte. Dit altrament, allò que Noelle-Neumann passa per alt és que absolutitza un marc teòric —la psicologia social, d'orientació conductista, dels comportaments col·lectius— i una metodologia d'investigació —la simulació d'una situació pública mitjançant l'enquesta—, sense sotmetre a discussió la pertinència científica d'altres tradicions de coneixement. Però la pretensió cien-

4. BERRIO, J. *L'opinió pública i la democràcia*, op. cit., p. 184.
5. NOELLE-NEUMANN, E. (1995). *La espiral del silencio. Opinión pública: nuestra piel social*. Barcelona: Paidós, p. 281; cfr. de la mateixa autora: «Public Opinion and Rationality», a Th.L. GLASSER i Ch.T. SALMON (ed.). *Public Opinion and the Communication of Consent*, op. cit., p. 33-54.
6. Els supòsits bàsics d'aquesta teoria deriven del principi psicològic elemental de la por dels individus a l'aïllament social: «Les opinions públiques són actituds o comportaments que han d'expressar-se en públic per a no aïllar-se. En àmbits de controvèrsia o de canvi, les opinions públiques són les actituds que poden expressar-se sense córrer el perill d'aïllar-se» [NOELLE-NEUMANN, E. *La espiral del silencio*, op. cit., p. 234; cursives de l'autora].
7. BADIA, L. «La opinión pública como problema. Apuntes para un estado de la cuestión», *Voces y Culturas* 10 (1996).

tificista de no transcendir la facticitat dels fenòmens socials té com a correlat el compromís transformador de la teoria crítica amb la societat existent, i la controvèrsia al respecte, en el pla epistemològic i ètic, no ha estat, ni serà, sens dubte, cancel·lada.

Ara bé, ha d'admetre's que la denúncia de Noelle-Neumann té un contingut relatiu de veritat. Des de l'àmbit de les aproximacions normatives a l'opinió pública, les anàlisis han esdevingut temàticament limitades, han incorregut sovint en apories i confusions conceptuals, i no han aconseguit de resoldre problemes metodològics importants. Així, aquestes perspectives sobre opinió pública han abastat solament a encarar qüestions particulars del problema, al marge que moltes de tals qüestions són certament rellevants: així, aquell filó de recerques que conceben els processos de l'opinió pública des d'una perspectiva de multinivells micro i macrosocials⁸. Altres tendències han analitzat l'opinió pública sobre la base d'una delimitació fragmentada i unilateral de l'objecte d'estudi, com ho demostren típicament els treballs que fixen una relació causal entre la influència, de naturalesa simbòlica, dels mitjans de comunicació i els canvis operats en l'opinió pública i en l'esfera pública⁹. És veritat que també s'ha partit d'una delimitació més comprensiva del camp, però el plantejament mateix de la investigació ha acabat fent la proposta inviable: palesaria, clarament, aquesta dificultat l'àmbit de la comunicació política, que, tot i sostenir una concepció de l'esfera pública basada en les interrelacions, comunicativament mediades i funcionalment diferenciades, entre sistema polític, sistema dels mitjans de comunicació i opinió pública, s'ha vist obligada a renunciar a l'anàlisi satisfactòria de l'opinió pública i a concentrar-se en la investigació de les interaccions entre política i mitjans de comunicació, sia a causa d'adoptar, com a quadre teòric, la teoria de sistemes¹⁰ i, més concretament, la tesi sistèmica de l'autoreferencialitat de les societats complexes¹¹, sia a causa de les dificultats metodològiques d'accedir

8. McLEOD, J.; PAN, Z. i RUCINSKI, D. «Levels of Analysis in Public Opinion Research», loc. cit.; PRICE, V. i ROBERTS, Donald F. «Public Opinion Processes», a BERGER, Ch.R. i CHAFFEE, S.H. (ed.) (1987). *Handbook of Communication Science*. Beverly Hills, Newbury Park: Sage, p. 781-816; PRICE, V. *Public Opinion*, op. cit., p. 71 i s.; Íd. «On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research», *Communication Research*, vol. 15, 6 (1988), p. 659-679.
9. Se situarien aquí totes aquelles tendències que han contribuït a la formulació de la hipòtesi del *powerful media*: n'hi ha prou amb citar la consistent crítica que féu Mauro Wolf al respecte: WOLF, M. (1992). *Els efectes socials dels mitjans de comunicació de masses* Barcelona: Pòrtic, p. 55 i s.
10. Cfr. BLUMLER, J.G. i GUREVITCH, M. «Towards a Comparative Framework for Political Communication Research», a CHAFFEE, S.H. (ed.) (1975). *Political Communication. Issues and Strategies for Research*. Beverly Hills, Califòrnia: Sage, p. 165-193; BLUMLER, J.G. i GUREVITCH, M. «Politicians and the Press: An Essay on Role Relationships», a NIMMO, Dan D. i SANDERS, Keith R. (ed.) (1981). *Handbook of Political Communication*. Beverly Hills, Califòrnia: Sage, p. 467-493; GROSSI, G. «La comunicazione politica tra partiti di massa e mass media», a GROSSI, G. (ed.) (1983). *Comunicare politica*. Milán: F. Angeli, p. 19-35.
11. Aquesta és una tesi formulada especialment per la investigació italiana en comunicació política: MANCINI, P. «The public sphere and the use of news in a "coalition" system of government», a DAHLGREN, P. i SPARKS, C. (ed.). *Communication and the Public Sphere in the New Media Age*,

empíricament als processos de l'opinió pública, amb el resultat de l'aplicació reduccionista de metodologies quantitatives d'investigació¹². Les tres direccions de recerca s'han dut a terme al preu, tanmateix, de dissoldre el contingut normatiu d'aquella idea de la democràcia legitimada per l'opinió pública: en els dos primers casos, perquè l'opinió pública ha estat reduïda a ambient del sistema; en el tercer, perquè les metodologies quantitatives fan abstracció del context social i comunicatiu de producció i circulació de les opinions.

Comptat i debatut, aquestes insuficiències obeeixen primàriament a dos factors, internament vinculats entre si, que no han estat seriosament considerats, a saber: 1) a la condició de l'opinió pública de concepte bàsic de les ciències socials i 2) a la necessitat epistemològica d'assegurar un coneixement contextualitzat dels fenòmens de l'opinió pública. L'opinió pública no pot ser abordada des de les teories de la comunicació, ni des de qualsevol altre camp teòric especialitzat; *només podrem arribar a la comprensió acabada del problema de l'opinió pública en les democràcies modernes si l'estudi de l'opinió pública és situat altra volta en el si d'una teoria de la societat*. En definitiva, solament una teoria general de la societat pot satisfer l'exigència de l'enfocament interdisciplinari que de fet sempre ha reclamat l'estudi normatiu de l'opinió pública.

Justament, aquest és l'objecte principal de l'article. *Es tracta de proposar la validesa dels conceptes centrals de la teoria crítica de Jürgen Habermas com a marc de referència d'una teoria crítica de l'opinió pública*. La teoria crítica d'Habermas té dues línies paral·leles d'argumentació: en primer lloc, Habermas ha bastit una teoria normativa de la democràcia penetrada per la noció d'una formació discursiva de la voluntat i de l'opinió per mitjà d'un procés de debat en el qual els assumptes de caràcter practicomoral són discursivament encarats d'una manera racional. En segon lloc, Habermas ha elaborat un concepte de societat fundat en la distinció entre sistema i món de la vida, és a dir, entre les esferes d'accions estratègiques orientades a l'èxit, i les esferes d'accions comunicatives coordinades a través de processos d'entesa. Com és sabut, aquesta distinció ha culminat en la seva teoria de l'acció comunicativa, on Habermas sosté la tesi general de la intersubjectivitat lingüística de l'acció social, segons la qual «[...] els subjectes estan *ab initio* units entre si per mitjà de l'entesa lingüística»¹³, tot analitzant les transformacions causades per la introducció de mitjans des-

---

op. cit., p. 137-154; MARLETTI, C. (1985). *Prima e dopo. Tematizzazione e comunicazione politica*. VPT n. 68. Torí: ERI; MAZZOLENI, G. «Media Logic and Party Logic in Campaign Coverage: The Italian General Election of 1983», *European Journal of Communication*, 2, 1 (1987), p. 81-103; GROSSI, G. «Il campo de la comunicazione politica», a PASQUINO, G. (ed.) (1986). *Mass Media e sistema politico*. Milà: Franco Angeli, p. 27-46. El cas de la tematització, com a cas paradigmàtic, ha estat estudiat a: BADIA, L. (1992). *De la persuasíó a la tematització. Introducció a la comunicació política moderna*. Barcelona: Pòrtic.

12. Per exemple: WOLTON, D. «La communication politique: construction d'un modèle», *Hermès* 4 (1989), p. 27-42; Íd. «Les médias, maillon faible de la communication politique», *Hermès* 4 (1989), p. 165-179.
13. HONNETH, A. «Teoria crítica», a GIDDENS, A.; TURNER, J., et al. (1990). *La teoria social hoy*. Madrid: Alianza Editorial, p. 475.

lingüístitzats de coordinació de les accions. Si el concepte d'opinió pública remet directament als supòsits de la teoria normativa de la democràcia, aquesta ha de ser inserida necessàriament en el camp més global de la teoria de l'acció comunicativa. Per consegüent, la meua intenció consisteix a argumentar *la pertinència* d'interpretar l'opinió pública per la via de la seva integració en la concepció de la societat deguda a Habermas, i tan sols secundàriament a apuntar la plausibilitat d'un concepte crític d'opinió pública desenvolupat a la llum de la seva teoria normativa de la democràcia, atès que la possibilitat de tal cosa dependrà que pugui provar-se la validesa de la primera argumentació, i això només és possible mitjançant una anàlisi sistemàtica que, per descomptat, depassa les pretensions d'aquest text.

Aquesta proposta, que aquí doncs únicament suggereixo, implica els següents procediments: presentar el concepte habermasià de societat entès com a sistema i món de la vida i definir els tipus de racionalitat de l'acció que són consubstancials a ambdós àmbits d'acció, molt especialment aquell que concerneix el món de la vida (apartat 2). A continuació, es repassarà la dinàmica evolutiva de desacoblament de sistema i món de la vida, que porta finalment a Habermas a formular la tesi de la colonització sistèmica del món de la vida, és a dir, la intrusió dels àmbits d'acció formalment organitzats dins d'aquells dominis interns de la societat lligats constitutivament als processos d'entesa comunicativa (apartat 3). Les consideracions dels apartats anteriors seran traslladades al camp de l'opinió pública. Convindrà veure les repercussions de la colonització del món de la vida sobre una opinió pública concebuda a priori en termes d'acció comunicativa i, subsegüentment, sobre les formes de legitimitació de les democràcies modernes (apartat 4). La conclusió final a la qual pretén arribar el recorregut proposat és que la investigació de l'opinió pública fracassa quan no s'inscriu en un model reeixit d'interpretació teòrica de la societat.

2. La societat com a sistema i món de la vida

La teoria de l'acció comunicativa postula una relació de complementarietat entre el concepte d'acció comunicativa i el concepte de món de la vida. Si a través de Mead Habermas ressegueix el canvi de paradigma en la teoria de l'acció, amb el pas de l'acció teleològica a l'acció comunicativa, la teoria de la divisió del treball de Durkheim li serveix de punt de partida per aproximar-se a les connexions empíriques existents entre les etapes de la diferenciació sistèmica i les formes d'integració social. L'evolució de la societat mena a una progressiva diferenciació entre àmbits d'acció integrats normativament per la via d'un consens que s'assoleix comunicativament, i sistemes d'acció funcionalment especificats que confien la integració a una regulació de decisions particulars sostreta a normes moralment vinculants. Aquesta diferenciació entre integració social i integració sistèmica de la societat exigeix corresponentment un concepte dual de societat —això és, entesa simultàniament com a món de la vida i com a sistema—, a l'objecte de distingir, per mitjà d'una teoria de l'evolució social, entre racionalització del món de la vida i augment de la com-

plexitat dels sistemes socials¹⁴. Amb tal distinció, Habermas surt a l'encontre tant d'aquelles estratègies teòriques culturalistes de la sociologia comprensiva que identifiquen el món de la vida amb la societat, com d'aquelles altres que la redueixen en termes sistèmics.

Allò que m'interessa de ressaltar aquí és l'especificació del concepte de món de la vida per mitjà del concepte complementari d'acció comunicativa. D'entrada, l'acció comunicativa pot definir-se primàriament com un tipus d'acció fonamentada *en el principi de l'entesa lingüística*, és a dir, en la racionalitat de l'acció exercitada en la pràctica discursiva de les pretensions de validesa:

[...] el concepte d'acció comunicativa ha d'analitzar-se seguint el fil conductor de l'entesa lingüística. El concepte d'entesa (*Verständigung*) remet a un acord racionalment motivat aconseguit entre els participants, que es mesura per pretensions de validesa susceptibles de crítica. Les pretensions de validesa (veritat proposicional, rectitud normativa i veracitat expressiva) caracteritzen diverses categories d'un saber que s'encarna en manifestacions o emissions simbòliques¹⁵.

A diferència dels altres tres conceptes bàsics d'acció utilitzats en la teoria sociològica —el concepte d'acció teleològica (del que deriva alhora el concepte d'acció estratègica), el concepte d'acció regulada per normes, i el concepte d'acció dramaturgic¹⁶—, el concepte d'acció comunicativa eleva l'entesa lingüística a la posició de mecanisme de coordinació de l'acció i, per consegüent, té en compte totes les funcions del llenguatge. Convé de fer notar que el model comunicatiu d'acció no equipara les operacions interpretatives dels participants en la interacció amb l'acció social; dit altrament, no confon acció amb comunicació, interacció amb conversa. En efecte, l'estructura teleològica és igualment rellevant en tots els conceptes d'acció; *tots els tipus d'accions s'orienten pràcticament vers la consecució de finalitats*. Allò que fa possible diferenciar-les rau en l'aplicació de mecanismes distints de coordinació de l'acció. Com s'ha afirmat suara, en el cas de l'acció comunicativa la coordinació és plantejada en tant que entesa generada per un procés cooperatiu d'interpretació, de manera que l'acord comunicatiu que se'n dedueix representa la condició sota la qual l'actor persegueix els seus fins:

Que l'entesa funcioni com a mecanisme coordinador de l'acció solament pot significar que els participants en la interacció es posen d'acord sobre la *validesa* que pretenen per a les seves emissions o manifestacions, o sia, que reconeixen intersubjectivament les *pretensions de validesa* amb què es presenten els uns davant dels altres. [...] El concepte d'acció comunicativa pressuposa el llenguatge com un mitjà dins del

14. HABERMAS, J. (1988). *Teoría de la acción comunicativa. II. Crítica de la razón funcionalista*. Reimpr. Madrid: Taurus, p. 167-168 i 210 i s.
15. HABERMAS, J. (1987). *Teoría de la acción comunicativa. I. Racionalidad de la acción y racionalización social*. Madrid: Taurus, p. 110.
16. *Ibid.*, p. 122-124 i 125 i s. Cfr. HABERMAS, J. (1989). *Teoría de la acción comunicativa: complementos y estudios previos*. Madrid: Cátedra, p. 479 i s.

que es produeix un tipus de processos d'entesa en el transcurs dels quals els participants, en relacionar-se amb un món, es presenten els uns davant dels altres amb pretensions de validesa que poden ser reconegudes o posades en qüestió¹⁷.

Per cert que només el concepte d'acció comunicativa vincula els processos de comunicació a un sistema de referència que és comú als actors i que és integrat pels tres móns amb els quals poden relacionar-se els participants en una interacció, a saber: el món objectiu, el món social i el món subjectiu¹⁸. Aquesta triple relació entre actor i món que travessa l'acció comunicativa es correspon amb les tres pretensions de validesa que l'actor proposa explícitament amb la seva manifestació simbòlica: 1) l'enunciat que fa és vertader (món objectiu); 2) l'acte de parla és normativament correcte (món social); i 3) la intenció expressada coincideix realment amb allò que pensa (món subjectiu): «Qui parla pretén, doncs, veritat per als enunciats o per a les pressuposicions d'existència, rectitud per a les accions legítimament regulades i per al context normatiu d'aquestes, i veracitat per a la manifestació de les seves vivències subjectives»¹⁹. Des d'aquesta perspectiva, el món de la vida, del qual formen part els participants en la interacció, esdevé el transfons de cada situació actual d'acció: només els fragments concrets del món de la vida que cauen dins de l'horitzó d'una situació s'erigeixen en el context d'acció orientada a l'entesa que pot ser problematitzat temàticament per mitjà de l'activació del saber culturalment transmès i lingüísticament organitzat. En poques paraules, si a partir dels tres conceptes formals de món són classificades en el món de la vida les situacions que reclamen un acord, el món de la vida configura el marc lingüístic i cultural general dels processos d'acció comunicativa corresponents. Així com amb les «estructures del món de la vida [es] fixen les formes de la intersubjectivitat de l'entesa possible», amb el recurs als conceptes formals de món es determinen els temes sobre els quals cal entendre's²⁰.

Ara bé, cal cridar l'atenció sobre la crítica d'Habermas al concepte culturalista de món de la vida defensat per la sociofenomenologia, *precisament* perquè Habermas li atribueix la *limitació* de l'acció comunicativa a la funció lingüística del procés d'entesa²¹ amb la conseqüència de perdre de vista les

17. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*, vol. I, op. cit., p. 143 (cursives de l'autor).

18. *Ibid.*, p. 121-122. En canvi, els conceptes d'acció teleològica i d'acció estratègica recolzen en la relació entre l'actor i el món objectiu dels estats de coses existents; el concepte d'acció regulada per normes ho fa en la relació entre l'actor i el món social al qual pertany; i el concepte d'acció dramaturgic, en la relació entre l'actor i dos móns, l'extern i l'intern de la pròpia subjectivitat. Per tant: «En cadascun d'aquests tres casos tan sols es tematitza una funció del llenguatge: la provocació d'efectes perlocucionaris, l'establiment de relacions interpersonals, i l'expressió de vivències», respectivament [*Ibid.*, p. 138]. Cfr. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*, vol. II, op. cit., p. 170 i s.; *Íd. Teoría de la acción comunicativa: complementos y estudios previos*, op. cit., p. 486-489.

19. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*, vol. I, op. cit., p. 144; cfr. *Íd. Teoría de la acción comunicativa*, vol. II, op. cit., p. 171-172.

20. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*, vol. II, op. cit., p. 179.

21. *Ibid.*, p. 198-199 i 210 i s.

altres dues funcions essencials del llenguatge en la reproducció del món de la vida: en concret, la funció de coordinació de l'acció i la funció de socialització²². Efectivament, l'acció comunicativa es fa càrrec de la reproducció de les estructures simbòliques del món de la vida no només a través de la funció d'entesa, que coadjuva a la renovació de la tradició i del saber cultural, sinó també a través de la funció de coordinació de l'acció, que coadjuva a la integració social i a la creació de solidaritat, i a través de la funció de socialització, que contribueix a la formació d'identitats personals. Tals processos de reproducció cultural, d'integració social i de socialització remetent, respectivament, als tres components estructurals del món de la vida progressivament diferenciats, és a dir: la cultura, la societat i la personalitat, i cadascun d'aquests tres processos fa la seva aportació al manteniment de tots els components del món de la vida²³. Aquesta vinculació té una importància capital, per tal com se'n infereix *l'assignació a l'acció orientada a l'entesa de la tasca de reproduir els tres components estructurals del món de la vida*²⁴.

Aquesta diferenciació dels components estructurals del món de la vida i dels processos que s'ocupen del seu manteniment fonamenta, com es farà notar més endavant, *la tesi de la racionalització del món de la vida*, segons la qual els contextos d'interacció són lligats evolutivament a les condicions d'una entesa racionalment motivada. En suma, l'afirmació que el món de la vida se sustenta constitutivament en l'entesa com a tal²⁵ no fa sinó al·ludir a una dinàmica de reproducció que ve garantida tant a través dels canals de l'acció orientada a l'entesa como a través dels esforços d'interpretació realitzats pels actors mateixos:

Un món de la vida racionalitzat en aquest sentit no es reproduiria de cap manera en formes exemptes de conflicte, però els conflictes es presentarien sota el seu nom vertader, ja que restarien tapats per conviccions que no són capaces de resistir la prova del discurs. En qualsevol cas, aquell món de la vida posseiria una transparència peculiar, perquè només permetria situacions en les quals els actors adults distingirien amb igual claredat entre accions orientades a l'èxit i accions orientades a l'entesa que entre actituds empíricament motivades i preses de posició d'afirmació o negació motivades racionalment²⁶.

Tanmateix, si la reproducció del món de la vida correspongués, de fet, exclusivament a l'acció comunicativa, el plantejament d'Habermas no abastaria a ultrapassar els límits culturalistes d'aquella sociologia comprensiva que identifica entre si món de la vida i societat i que, com hem vist, ell sotmet a crítica. Dit altrament, si es partís de la premissa que la integració de la societat es duu a terme únicament per la via de l'acció orientada a l'entesa, s'assumirien com a certes les ficcions de l'autonomia dels agents, de la independència de la cul-

22. *Ibid.*, p. 196.

23. *Ibid.*, p. 201-202.

24. *Ibid.*, p. 204.

25. *Ibid.*, p. 179.

26. *Ibid.*, p. 206 (cursiva de l'autor).

tura i de la transparència de la comunicació²⁷, i, *pari passu*, defugirien l'anàlisi les perturbacions que operen mentrestant en la reproducció del món de la vida i que es manifesten com a patologies, amb els subsegüents fenòmens de crisi, a saber: la pèrdua de sentit en l'àmbit de la cultura, l'anòmia en l'àmbit de la societat, i les psicopatologies en l'àmbit de la personalitat²⁸. Justament, la concepció de la societat, postulada per Habermas, en tant que món de la vida i sistema, possibilita la superació de l'idealisme hermenèutic de la sociologia comprensiva, posat que incorpora aquells tipus d'accions que són coordinades mitjançant mecanismes no-normatius de regulació, com ho testimonia típicament el mercat. Per consegüent, el problema no rau en el reconeixement de la diferenciació, evolutivament donada, entre àmbits formals de coordinació de l'acció que asseguren la integració sistèmica de la societat, i àmbits normatius de coordinació de l'acció, que n'asseguren la integració social; el problema consisteix, més aviat, a dilucidar l'especificitat de les relacions que s'estableixen entre processos d'integració sistèmica i processos d'integració social.

3. La tesi habermasiana de la colonització sistèmica del món de la vida

Habermas defineix l'evolució social com un procés de diferenciació de segon ordre: l'augment de la complexitat del sistema i la racionalització del món de la vida no solament menen a una diferenciació interna en tant que sistema i món de la vida, sinó també a la diferenciació simultània de l'un respecte de l'altre. Com s'ha afirmat, les etapes evolutives de la societat palesen, de primer, un desacoblament de sistema i món de la vida que es tradueix en la distinció entre la coordinació de l'acció en termes d'integració sistèmica i la coordinació de l'acció en termes d'integració social. En aquest sentit, Habermas examina les quatre formacions socials sorgides en el decurs de l'evolució de la societat, a fi de provar aquest procés de desacoblament. La tesi de partida sosté l'existència d'una relació d'interdependència entre l'increment de la complexitat del sistema i la diferenciació estructural del món de la vida, que està sotmesa a una lògica pròpia de racionalització de tipus comunicatiu²⁹.

Així, en síntesi, pel que concerneix, en primer lloc, el grau de complexitat sistèmica³⁰, *les societats primitives igualitàries* expressen paradigmàticament el concepte de societat com a món de la vida, això és: les estructures de les interaccions lingüísticament mediades i normativament rígides constitueixen al mateix temps les estructures socials sustentadores. En aquestes societats tribals, el nivell sistèmic de la diferenciació segmentària no dissol el lligam entre els mecanismes d'integració sistèmica i les institucions que afermen la integració social. Tampoc en *les societats primitives jerarquitzades* els mecanismes sistèmics s'emancipen de les estructures socials prèviament donades, és a dir, continuen

27. *Ibid.*, p. 211-213.

28. *Ibid.*, p. 203.

29. *Ibid.*, p. 245.

30. *Ibid.*, p. 219 i s.

vinculats al sistema de parentesc: en el nivell sistèmic de l'estratificació el poder es manifesta sota la forma de la jerarquia d'estatus basada en el prestigi, i no pas sota la dimensió de la dominació política. Aquesta apareix en *les societats organitzades estatalment*, que apliquen el concepte d'autoritat derivada del càrrec amb la correlacionada institucionalització de mitjans de sanció per a decisions vinculants. A partir d'ara, l'estratificació social no roman adherida al sistema de parentesc, ans a unitats socials que ja no tenen una estructura similar i que s'especifiquen funcionalment a partir de la participació o no en el poder polític. El mecanisme de l'organització estatal suposa, doncs, un nivell de diferenciació sistèmica que condueix a un augment molt superior de la complexitat dels sistemes socials. Però és en l'estadi de *les societats de classe constituïdes econòmicament* on la diferenciació dels sistemes d'acció presenta les línies generals que caracteritzen les societats modernes: l'aparell estatal s'especialitza en la realització de fins col·lectius a través de decisions vinculants, mentre que el sistema econòmic capitalista s'especialitza en l'exercici de les funcions despolititzades relatives a l'activitat econòmica mitjançant un nou mecanisme de control sistèmic, a saber: el diner. Allò que convé de remarcar, d'entrada, és que amb aquesta nova fase de l'evolució social *els subsistemes diferenciats semancen dels contextos normatius que són comunicativament estructurats dins del món de la vida*: «[...] l'empresa capitalista i l'administració moderna són unitats sistèmicament autònomitzades en el si de subsistemes exempts de contingut normatiu»³¹.

Tal cosa exigeix traslladar l'anàlisi de l'augment de la complexitat sistèmica a la perspectiva interna del món de la vida. En breu, la institucionalització de nous nivells de diferenciació sistèmica només és possible si el món de la vida ha experimentat una corresponent racionalització comunicativa; en particular, si *la moral i el dret* han assolit els nivells d'evolució adequats. Habermas concep les normes morals i jurídiques com a normes d'acció de segon ordre que permeten rastrejar bé l'estructura de les formes d'integració social: «La moral i el dret tenen la funció de canalitzar de tal manera els conflictes oberts que no s'abati el fonament de l'acció orientada a l'entesa, i amb ell la integració social del món de la vida»³². Els nivells evolutius de la consciència moral es divideixen en les etapes preconvencional, convencional i postconvencional. Les dues últimes remetent respectivament a les etapes sistèmiques de les societats organitzades estatalment i de les societats de classes econòmicament constituïdes, i només en l'etapa postconvencional es produeix una separació de moralitat i legalitat³³. L'evolució de la moral i del dret prova dues tendències: una diferenciació estructural del món de la vida en la qual els seus components socials —això és, l'àmbit institucional— s'independitzen de la cultura i de la personalitat, i una dependència creixent dels ordres legítims respecte dels procediments formals de creació i de justificació de les normes. Aquest procés culmina amb les societats modernes. La diferenciació del subsistema econòmic per la via del mitjà

31. *Ibid.*, p. 243.

32. *Ibid.*, p. 245.

33. HABERMAS, J. (1985). *Conciència moral y acció comunicativa*. Barcelona: Península, p. 186 i s.

deslingüïstitzat del diner porta a l'articulació d'un sistema d'acció èticament neutralitzat que s'institucionalitza en les formes del dret privat burgès. Sorgeix així el sistema del dret privat positivitzat, que substitueix, d'una banda, el marc normatiu, recolzat en la tradició, de les accions orientades vers l'entesa, posat que aquest marc consona malament amb un tipus de transacció racional efectuada amb vistes a l'èxit, i que reclama, de l'altra, una transformació de l'Estat. Mentre que la societat civil s'organitza en termes de dret privat com una esfera de competència permanent entre persones privades que actuen estratègicament, els òrgans de l'Estat s'organitzen en termes de dret públic amb la funció de restablir el consens en els casos de conflicte persistent. Amb aquesta diferenciació, i aquest és el punt central de l'argumentació, la positivització del dret, sancionat per la legalitat de les decisions, eixampla críticament els camins de la legitimitat, una volta la fonamentació s'ha sostret al pes del dret tradicional:

[...] la necessitat de justificar i la possibilitat de criticar les normes jurídiques no representen sinó el revers de llur positivitat: el principi de positivització (*Satzungsprinzip*) i el principi de fonamentació s'exigeixen mútuament. El sistema jurídic ha de menester *en conjunt* d'un ancoratge en institucions bàsiques capaces de legitimar-lo. En l'Estat constitucional burgès aquestes són, principalment, els drets fonamentals i el principi de la sobirania popular; en elles s'encarnen estructures postconvencionals de la consciència moral³⁴.

Aquesta dinàmica de l'evolució social, que Habermas interpreta, a partir de Parsons, en tant que una progressiva generalització dels valors i dels motius que guien l'acció, comporta la confluència en el pla de la interacció de dues lògiques d'acció contraposades: 1) l'arrelament d'una acció comunicativa que ja no fa derivar la formació del consens dels fonaments religiosos, sinó de la base lingüística de l'entesa; i 2) l'escissió entre l'acció orientada a l'entesa i l'acció orientada a l'èxit, la coordinació de la qual recau en mitjans sistèmics de comunicació deslingüïstitzats. Aquesta diferenciació entre accions coordinades per mecanismes de formació lingüística del consens, i accions coordinades per mitjans sistèmics de control fa referència directament al desacoblament d'integració social i d'integració sistèmica. Des de la perspectiva dels subsistemes socials diferenciats i proveïts de mecanismes propis de coordinació de l'acció, el món de la vida és reduït a la condició d'ambient del sistema; dit altrament, les accions adreçades estratègicament a l'èxit cauen fora d'aquells contextos d'acció normativament vinculants i travessats per la formació lingüística del consens. Simultàniament, però, l'emancipació de l'acció comunicativa de les orientacions particularistes de valor multiplica el potencial de racionalitat de l'entesa lingüística³⁵ i manté la connexió de la interacció amb el context del món de la vida.

34. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*, vol. II, op. cit., p. 252 (cursiva de l'autor).

35. «La creixent coerció a la racionalitat que el món de la vida, quan és problematitzat, exerceix sobre el mecanisme de l'entesa, eleva la necessitat d'entesa, amb la qual cosa augmenten les expenses en interpretació i el risc de dissentiment (potenciat aquest, ara, per l'exercitació de les capacitats de crítica)» [Ibid., p. 258].

El desacoblament de sistema i món de la vida conté potencialment, per tant, dues direccions distintes d'influència: *o bé la influència del món de la vida sobre els àmbits d'acció formalment organitzats, o bé, viceversa, la influència del sistema sobre els àmbits d'acció estructurats comunicativament*. Per consegüent, la diferenciació entre formes d'integració social i formes d'integració sistèmica —és a dir, entre una coordinació de l'acció duta a terme a través del consens dels participants en la interacció, i una coordinació de l'acció realitzada a través de nexos funcionals de l'acció— no ve sinó evolutivament donada; de fet, suposa la conseqüència de la racionalització del món de la vida; el problema rau, més aviat, en *com* operen els mecanismes de la integració sistèmica: si faciliten el lligam d'integració social i d'integració sistèmica sense incidir estructuralment en els contextos d'acció de la integració social, o si, pel contrari, ataquen les formes d'integració social penetrant destructivament en el camp de l'acció comunicativa: «El resultat d'això —afirma Habermas—, és una *violència estructural* que, sense fer-se manifesta com a tal, s'apropia de la forma de la intersubjectivitat de l'entesa possible. La violència estructural s'exerceix a través d'una restricció sistemàtica de la comunicació [...]»³⁶. Aquesta dissolució de les formes d'integració social a causa del poder estructural dels imperatius sistèmics suggereix la hipòtesi de la paradoxa de la racionalització del món de la vida en l'estadi de les societats modernes, que Habermas formula a partir de l'examen crític de la teoria weberiana de la modernitat. Efectivament: «el món de la vida racionalitzat possibilita l'aparició i l'augment de subsistemes els imperatius autònoms dels quals reactuen destructivament sobre el món de la vida mateix»³⁷. La disgregació sistèmica de les formes d'integració social, regides *constitutivament* per mecanismes de coordinació de l'acció orientada al consens, s'expressa, en definitiva, en tant que colonització del món de la vida.

La lògica del procés de racionalització consubstancial a la modernització capitalista pot ser interpretada de la manera següent: com es recorda, l'aparició de les societats modernes reclama la materialització institucional i l'arrelament motivacional d'idees jurídiques i morals postconvencionals; no obstant això, el desenvolupament de la modernització capitalista condueix a la instal·lació de la racionalitat cognitivoinstrumental, pròpia de l'acció estratègica orientada a l'èxit, no només en els àmbits sistèmics de l'economia i de l'Estat, sinó també en els àmbits comunicatius del món de la vida, que acaben sotmesos al domini d'aquella a costa de la racionalitat practicomoral i practicoestètica, que són pròpies de l'acció comunicativa orientada a l'entesa. El resultat final és la provocació de pertorbacions en la reproducció simbòlica del món de la vida:

[...] el món de la vida, progressivament racionalitzat, queda desacoblat dels àmbits d'acció formalment organitzats més i més complexos que són l'economia i l'administració estatal, i cau sota la seva dependència. Aquesta dependència, que prové d'una *mediatització* del món de la vida pels imperatius sistèmics, adopta la forma

36. *Ibid.*, p. 264 (cursiva de l'autor).

37. *Ibid.*, p. 263.

patològica d'una *colonització interna* a mida que els desequilibris crítics en la reproducció material (això és, les crisis de control analitzables en termes de teoria de sistemes) solament poden evitar-se ja al preu de perturbacions en la reproducció simbòlica del món de la vida (al preu de crisis, doncs, que «subjectivament» s'experimenten com a amenaces a la identitat, o de patologies)³⁸.

Si, com s'ha dit més amunt, existeix una relació d'interdependència entre el creixement de la complexitat sistèmica i la racionalització del món de la vida, el problema consisteix a fixar el llinar traspasant el qual la mediatització del món de la vida es manifesta com a colonització d'aquest. Tal cosa exigeix identificar els tipus de relacions d'intercanvi entre sistema i món de la vida en el si de la societat moderna, identificació que, per cert, permet ja una integració provisional del concepte d'opinió pública en aquest marc teòric de referència. En la societat burgesa, els camps d'acció integrats socialment es configuren com a esfera privada i esfera de l'opinió pública davant dels camps d'acció integrats sistèmicament³⁹. La família nuclear burgesa representa aquella institució de l'esfera de la vida privada descarregada de funcions econòmiques i especialitzada en les activitats de socialització. Des de la perspectiva sistèmica, aquesta esfera privada esdevé l'ambient del sistema econòmic, i les relacions d'intercanvi amb els àmbits regulats sistèmicament es tradueixen aquí en els rols de treballador i de consumidor. Quant a l'esfera de l'opinió pública, aquesta se sustenta en les institucions comunicatives que asseguren la participació del públic en la política i la cultura. Al marge de les formes d'entesa que caracteritzen els processos comunicatius de l'opinió pública, allò que cal ressaltar de moment és que l'esfera de l'opinió pública s'erigeix en l'ambient de l'Estat, amb el qual estableix relacions d'intercanvi a través dels rols de client de l'administració i de ciutadà políticament actiu. Mentre que els rols de treballador i de client es defineixen en relació a l'organització del sistema ocupacional i a l'organització de l'administració pública, els rols de consumidor i de ciutadà romanen lligats als contextos del món de la vida, que proporcionen els patrons culturals de demanda de béns econòmics i els patrons culturals de legitimació. Per consegüent, quan, ultra les funcions de la reproducció material, els mitjans sistèmics de control, que són el diner i el poder, «curtcircuiten», per dir-ho així, els processos de la reproducció simbòlica del món de la vida, hi generen necessàriament efectes patològics, en la mesura que el món de la vida depèn *per se* d'una coordinació de l'acció efectuada per la via del mecanisme de l'entesa. Se'n deriva, en suma, la racionalització unilateral o la cosificació de la pràctica comunicativa quotidiana, subsumida sota orientacions d'acció cognitivoinstrumentals que n'expulsen la dimensió practicomoral, i deguda —convé insistir-hi— no a la diferenciació sistèmica de la societat, ans a la colonització del món de la vida per part dels subsistemes regits per mitjans de control deslingüestitzats; com ha escrit el mateix Habermas:

38. *Ibid.*, p. 432-433 (cursives de l'autor).

39. *Ibid.*, p. 452 i s.

La penetració de les formes de la racionalitat econòmica i administrativa en àmbits d'acció que, en ser àmbits d'acció especialitzats en la tradició cultural, en la integració social i en l'educació, i en haver de menester incondicionalment de l'entesa com a mecanisme de coordinació de les accions, es resisteixen a assentar-se sobre els mitjans diner i poder⁴⁰.

Pel que fa a l'esfera privada, la colonització del món de la vida és duta a terme pel sistema econòmic i porta a la unilateralització dels estils de vida; pel que fa a l'esfera de l'opinió pública, la colonització ha d'imputar-se al sistema administratiu i porta a la burocratització dels processos de formació de l'opinió i de la voluntat col·lectives, així com, subsegüentment, a una legitimació política reduïda al respecte als procediments legals⁴¹. No m'interessa exposar a continuació com Habermas aborda la qüestió de per què la modernització ha obeït a una lògica que milita contra els àmbits d'acció comunicativament estructurats, sinó tractar d'inserir el concepte d'opinió pública en aquest marc teòric bastit per la seva teoria de l'acció comunicativa.

4. Una proposta d'interpretació de l'opinió pública a partir de la teoria de l'acció comunicativa

Un enfocament crític de l'opinió pública podria ser desenvolupat satisfactòriament mitjançant la seva integració en els principis i conceptes bàsics de la teoria de l'acció comunicativa. Això implica, en termes generals, tenir en compte les estratègies teòriques següents:

- 1) la interpretació de l'opinió pública com un àmbit d'acció comunicativa articulada i orientada vers l'entesa, que sorgeix a partir d'un determinat estadi evolutiu de la diferenciació de les estructures simbòliques del món de la vida i, corresponentment, de la diferenciació de les pretensions de validesa de l'acció;
- 2) vinculada a les formes de racionalitat comunicativa que són constitutives del món de la vida, l'evolució i la lògica que presenta fàcticament l'opinió pública pot ser rastrejada críticament a través de la tesi de la colonització sistèmica del món de la vida: les deformacions sistèmiques induïdes del món de la vida, que palesen els fenòmens d'alienació, *també* afecten l'esfera comunicativa de l'opinió pública i, en aquest sentit, s'hi poden investigar empíricament els patrons patològics de la comunicació;
- 3) la contraposició entre la formació discursiva de la voluntat i de l'opinió en les estructures autònomes de l'opinió pública, que estan consubstancialment referides a la dimensió normativa del consens, i l'obtenció organitzada d'una lleialtat de masses des de les estructures del poder

40. *Ibid.*, p. 469.

41. Vegeu HABERMAS, J. (1975). *Problemas de legitimación en el capitalismo tardío*. Buenos Aires: Amorrortu editores, especialment, p. 119 i s.

instrumentat per l'administració, permet l'aproximació crítica als processos de legitimació política de les democràcies modernes.

Evidentment, aquestes tres línies teòriques arrenquen del supòsit que el concepte d'opinió pública se situa en la cruïlla entre la teoria crítica de la societat i la teoria normativa de la democràcia.

La idea que l'opinió pública designa aquell espai comunicatiu en el qual l'argumentació i la discussió racionals menen a l'assoliment d'acords sobre les qüestions pràctiques que fonamenten la legitimació de la política, no és certament nova. Al contrari, com s'ha dit al començament d'aquest text, és a la base de la literatura sociològica sobre la concepció normativa de l'opinió pública. Com és sabut, aquesta concepció crítica es retrotrau a l'opinió pública burgesa i, més concretament, al principi kantianista de la publicitat (*Öffentlichkeit*), segons el qual les opinions de les persones privades es formaven lliurement en l'esfera de l'opinió pública a través d'un procés racional i crític de debat. El mitjà d'aquest debat —l'ús públic de la raó— consonava amb la pretensió moral de l'emancipació respecte de qualsevol forma de dominació política per la via d'una racionalització ètica del poder⁴². Fou el mateix Habermas qui desenrotllà exhaustivament, fa ja més de trenta anys, aquest model normatiu de l'opinió pública en el seu estudi sobre l'emergència i la transformació de l'esfera pública burgesa a Europa⁴³. Ara bé, les anàlisis enquadrades en la tradició normativa de l'opinió pública s'han limitat majoritàriament a donar per descomptada la relació entre l'opinió pública i la formació democràtica de la voluntat i l'opinió sustentada en la racionalitat comunicativa, això és, sense problematitzar sistemàticament tal connexió i sense examinar en la seva totalitat la naturalesa de les formes de consens que caracteritzen els fenòmens de l'opinió pública. Aquestes deficiències tenen a veure, al meu entendre, amb la tendència a delimitar fragmentàriament l'objecte d'estudi i a sotmetre'l així a aproximacions científiques especialitzades, sobretot des del camp de la sociologia de la comunicació de masses. No és casual que els plantejaments més productius sobre l'opinió pública continuïn provenint de la teoria social i política⁴⁴; tal cosa no fa sinó testimoniar la necessitat de comprendre l'opinió pública en el marc de referència de la teoria de la societat. Intentaré, a continuació, posar de manifest aquesta exigència de contextualització, tot resseguint les tres estratègies teòriques apuntades més amunt, i només apuntaré de passada les

42. FERRY, Jean-Marc. «Les transformations de la publicité politique», loc. cit., p. 18; THOMPSON, John B. «The Theory of the Public Sphere», loc. cit., p. 178; BERRIO, J. *Opinió pública i democràcia*, op. cit., p. 114 i s.; SPEIER, Hans. «The Rise of Public Opinion», a LASWELL, H.D.; LERNER, D.; SPEIER, H. (ed.) (1980). *Propaganda and Communication in World History. II. Emergence of Public Opinion in the West*. Honolulu: The University Press of Hawaii, p. 147-167; OZOUF, M. ««Public opinion» at the end of the Old Regime», *Journal of Modern History* 60 (1988), p. 1-21.

43. HABERMAS, J. *Historia y crítica de la opinión pública*, op. cit.

44. Només a tall d'exemple: CALHOUN, Craig (ed.) (1992). *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press.

restriccions imposades a l'anàlisi quan l'opinió pública s'aborda des de la perspectiva unilateral de la sociologia de la comunicació de massa.

Atenint-nos al fil conductor de la teoria de l'acció comunicativa, la configuració d'una esfera crítica de l'opinió pública ha d'entendre's evolutivament com el resultat d'una racionalització del món de la vida que allibera el potencial racional de l'acció orientada a l'entesa, fonamentada autònomament en les pròpies estructures del món de la vida. Aquest alliberament de la capacitat de comunicació respon de manera corresponent a la progressiva diferenciació de les distintes pretensions de validesa dels àmbits d'acció. Només amb la diferenciació de pretensions de validesa específiques en el pla del discurs pot arrelar una acció comunicativa desvinculada de contextos normatius particularistes, en la qual s'institucionalitza la pràctica reflexiva de l'argumentació i que, en conseqüència, genera les condicions per a l'aparició d'una opinió pública crítica políticament activa: «El potencial crític del llenguatge pot mobilitzar-se contra les institucions existents a mida que s'institucionalitza la discussió, en actitud hipotètica, de pretensions *normatives* de validesa»⁴⁵.

La praxi comunicativa de l'opinió pública i la seva posterior dinàmica de crisi-transformació remetent directament tant a les estructures comunicatives de l'acció dirigida a l'entesa, com a la tensió entre les formes d'integració social i les formes d'integració sistèmica. En efecte, l'opinió pública condensa, de primer, la consciència revolucionària del projecte il·lustrat de la modernitat europea. Aquesta nova mentalitat pren tres direccions, a saber⁴⁶: la d'una consciència històrica que trenca amb una tradició transmesa espontàniament i que, per contra, fa un ús reflexiu de les tradicions culturals i de les institucions socials; la d'una pràctica política concebuda en qualitat de procés cooperatiu de formació conscient de la voluntat, de manera que la llibertat política és associada a la llibertat de subjectes autodeterminats i autorealitzats; i la de la convicció que la legitimació de l'exercici del poder polític només pot venir donada per mitjà del discurs racional. Allò que cal retenir, doncs, no és tant la condició burgesa de classe de l'opinió pública històricament emergent, ans l'ancoratge de l'opinió pública en les xarxes de la interacció comunicativa en el si del món de la vida. Posat que, efectivament, el mateix Habermas ha admès l'existència, dins de les pròpies estructures de la comunicació pública, a més de la publicitat burgesa hegemònica, d'altres publicitats subculturals o de classe que, en oberta competència amb aquella, *s'adhereixen, però, als seus discursos universalistes, tot superant-ne, això sí, els pressupòsits socials restrictius*⁴⁷. L'opinió pública burgesa no fa sinó anticipar la substància normativa de l'universalisme de la Il·lustra-

45. HABERMAS, J. *Teoría de la acción comunicativa*, vol. II, op. cit., p. 278 (la cursiva és meua). No puc aquí ocupar-me del concepte habermasià del discurs pràctic en tant que dimensió comunicativa específica dels processos de l'opinió pública.

46. HABERMAS, J. «La soberanía popular como procedimiento. Un concepto normativo de lo público», loc. cit., p. 32 i s.

47. HABERMAS, J. «Prefacio a la nueva edición alemana de 1990», loc. cit., p. 5 i s.; THOMPSON, John B. «The Theory of the Public Sphere», loc. cit., p. 181-182.

ció, que acaba transcendent-la, és a dir, «[...] la substància de les condicions comunicatives sota les quals pot realitzar-se una formació discursiva de la voluntat i de l'opinió d'un públic integrat pels ciutadans d'un estat»⁴⁸.

Són precisament les qüestions substantives referides a la pràctica argumentativa de la comunicació, en què es funda constitutivament l'opinió pública, les que reclamen, més enllà de lectures concretistes, derivar l'opinió pública dels principis de l'acció comunicativa orientada a l'entesa. No per atzar, aquesta connexió justifica un dels problemes centrals de les aproximacions normatives a l'opinió pública, això és: el problema de la conciliació de la igualtat amb la llibertat, del consens majoritari amb el pluralisme d'opinions. A aquesta tensió entre les voluntats individuals i la voluntat unificada del poble apel·laren les objeccions liberals a la sobirania popular com a principi d'igualtat⁴⁹, i a elles cal atribuir parcialment les conseqüències regressives d'un estat de dret en conflicte amb la voluntat sobirana de les masses polítiques. Hi ha, tanmateix, una segona resposta possible: la que se centra en les condicions discursives d'un procés de formació de l'opinió i de la voluntat diferenciat en si mateix, de manera que el principi de la lliure discussió és integrat coherentment en el principi de la majoria. És cert que aquesta segona posició ha de demostrar encara com és possible una praxi comunicativa que combini discursivament una formació d'opinió orientada cap a la veritat amb una formació de voluntat majoritària⁵⁰; ara bé, el que m'interessa únicament posar de manifest aquí és que aquesta segona concepció de l'opinió pública apunta directament, d'una banda, al potencial racional de l'acció comunicativa inserida en el món de la vida, i, de l'altra, en el pla sociohistòric, permet reinterpretar l'evolució de l'opinió pública seguint fil per randa l'evolució del món de la vida que la sustenta. Comencem per aquesta darrera afirmació.

El canvi estructural de l'esfera de l'opinió pública ha obeït a tres processos generals que tenen a veure amb la transformació dels tipus d'interdependències entre sistema i món de la vida; concretament, amb *la colonització sistèmica del món de la vida produïda pel desenrotllament de l'Estat social i del capitalisme avançat en les societats occidentals*, que soccava la base del model social del dret privat burgès i la perspectiva liberal dels drets fonamentals. Aquesta triple dinàmica de canvis s'expressa en forma de⁵¹:

1) *Repercussions en l'esfera privada i en els fonaments socials de l'autonomia privada*: contra l'autocomprensió burgesa d'una societat civil, internament dife-

48. *Ibid.*, p. 26.

49. Tipicament, Alexis de Tocqueville: vegeu TOCQUEVILLE, A. (1984). *La democràcia en Amèrica*. 2 vol. Madrid: Sarpe, Alianza Editorial.

50. HABERMAS, J. «La soberania popular como procedimiento», loc. cit., p. 40.

51. HABERMAS, J. «Prefacio a la nueva edición alemana de 1990», loc. cit., p. 13 i s; sobre les característiques del model liberal de l'opinió pública burgesa i sobre la seva articulació a partir de la separació de l'esfera privada de la societat civil i l'esfera pública de l'Estat, cfr. HABERMAS, J. *Historia y crítica de la opinión pública*, op. cit. (3^a ed.).

renciada en l'àmbit íntim de la família i en l'àmbit del mercat econòmic i del treball social, però definida, en la seva totalitat, com a esfera privada separada de l'esfera del poder públic, la creixent emancipació social de les classes treballadores i la politització en massa dels conflictes de classe durant el segle XIX posen de manifest que ambdós dominis privats s'estructuren en direccions contraposades. No només perquè el desacoblament de sistema econòmic i món de la vida es tradueix en la progressiva autonomia dels nivells formals d'organització davant de les xarxes informals de les interaccions comunicatives en la vida quotidiana, sinó perquè la universalització dels drets civils d'igualtat no fa recolzar la independència social de les masses en la disposició i el control sobre la propietat privada, en contrast amb l'autonomia de les persones privades que integren el públic de l'opinió pública burgesa; aquesta nova autonomia privada, en el context del capitalisme avançat, requeria necessàriament de les garanties de l'Estat social. Això no obstant, en la seva evolució, l'Estat social no ha servit a les finalitats d'una república democràtica radical: com en el cas del sistema econòmic, el desacoblament del sistema polític respecte de les estructures comunicatives del món de la vida ha implicat l'existència d'un aparell estatal en expansió sostret a les fonts democràtiques de legitimitació: la democràcia de masses es basa en procediments de legitimitació dirigits a nivell administratiu, tot contradient la perspectiva inicial que dilucidava en el desenvolupament de l'Estat democràtic i social de dret la tendència vers una societat totalment autoorganitzada⁵². Dit altrament, la integració sistèmica ha ocupat aquells espais que corresponien a les formes de la integració social, que, pel que concerneix l'opinió pública, només podien ser garantides a través de processos discursius de formació democràtica de l'opinió i de la voluntat polítiques.

2) *Repercussions en l'estructura de l'esfera de la publicitat i en la composició i comportament del públic*. Thompson ha fet notar encertadament que l'argument més discutible d'Habermas, a *Historia y crítica de la opinión pública*, és aquell referit a la «refeudalització» de l'esfera de l'opinió pública⁵³, causada per la dissolució de les funcions crítiques dels processos de comunicació pública i el subsegüent predomini de les funcions exercides pels mitjans de comunicació de masses, que incideixen en les accions dels consumidors, dels votants i dels clients de les prestacions de l'Estat social, i restringeixen sistemàticament l'accés a la comunicació pública. El mateix Habermas ha admès posteriorment que menystingué el potencial crític d'un públic de masses pluralista i molt diferenciat internament, i no és casual que en aquest sentit al·ludeixi a les línies recents d'investigació sobre anàlisi de la recepció, precisament en la mesura que han cridat l'atenció sobre la rellevància del context sociocultural en el consum dels productes dels mitjans per part de les audiències⁵⁴.

52. HABERMAS, J. *Problemas de legitimación en el capitalismo tardío*, op. cit., p. 155 i s.; Íd. «La soberanía popular como procedimiento», loc. cit., p. 45-46; Íd. «Prefacio a la nueva edición alemana de 1990», loc. cit., p. 23-24.

53. THOMPSON, J.B. «The Theory of the Public Sphere», loc. cit., p. 183-184.

54. HABERMAS, J. «Prefacio a la nueva edición alemana de 1990», loc. cit., p. 19-20.

3) *Repercussions en el procés de legitimació de les democràcies modernes*: ara bé, el reconeixement que el poder dels mèdia no ha anul·lat la potencialitat de conduir processos d'articulació de normes i valors que guïin la comunicació pública en el si del món de la vida, no comporta que els mitjans de comunicació *puguin* contribuir a la generació comunicativa de poder legítim. Aquests es mantenen, en la concepció d'Habermas, com els mitjans sistèmics instrumentats pel poder per tal d'obtenir la lleialtat de masses, i són per tant vies de colonització sistèmica del món de la vida. Com a àmbit formal d'acció, el sistema comunicatiu no pot formar part de les estructures del món de la vida en què recolza la formació racional de la voluntat política. La importància de tal reconeixement rau, per contra, en el fet que, malgrat les intrusions comunicativament distorsionadores dels sistemes d'acció en el món de la vida, és en aquest on cal cercar la possibilitat de democratitzar la formació de l'opinió pública. En definitiva, no pot pensar-se la idea d'una opinió pública democràtica sense haver prèviament aturat els abusos colonitzadors dels imperatius sistèmics sobre les estructures del món de la vida:

Un canvi radical-democràtic del procés de legitimació tendeix a un nou equilibri entre els poders de la integració social, de manera que la força d'integració social que és la Solidaritat (la «força productiva de la comunicació») pugui imposar-se davant dels «poders» de les altres dues reserves de regulació que són el Diner i el Poder administratiu, i, així, pugui fer valer les exigències del món de la vida orientades als valors d'ús⁵⁵.

En conseqüència, una teoria crítica de l'opinió pública està vinculada a la categoria intersubjectiva de l'entesa com a mecanisme de coordinació de l'acció i, això és, a l'aplicació discursiva de pretensions normatives de validesa. Sovint víctimes de l'encanteri dels nous canals de mediació tècnica de la comunicació pública, molts estudiosos s'han oposat obertament a qualsevol concepció dialògica de l'opinió pública, com si sostenir la dimensió intersubjectiva de l'argumentació en la comunicació pública respongués a la ingènua aspiració de retornar al model de la democràcia clàssica grega o, a tot estirar, al model de la democràcia liberal. Contra aquesta simplificació, convé aduir que justament la diferenciació de la societat, deguda al creixement de la complexitat social, i la corresponent multiplicació d'interessos i de conflictes típica de les societats contemporànies, demana *més que mai* la institucionalització de procediments que assegurin la racionalitat dels processos de formació col·lectiva de la voluntat i de l'opinió democràtiques. Si no volem renunciar a la pretensió normativa d'una democràcia legitimada per la via de l'assoliment lliure i racional d'acords compartits, el tema de l'opinió pública continua remetent no al consens en si mateix, sinó a la naturalesa dels processos comunicatius mitjançant els quals ha estat obtingut. Aquest és el problema de l'opinió pública, que Habermas ha enfocat a través de la

55. *Ibid.*, p. 24.

noció d'ètica del discurs, és a dir, a través d'un exercici discursiu de les previsions de validesa que:

[...] lliga la validesa de normes a la possibilitat d'un consentiment justificat racionalment per part de tots els possibles afectats, en tant que aquests assumeixin *el rol de participants en l'argumentació*. Segons aquesta variant, l'esclariment de les qüestions polítiques, en tant que això afecti llur nucli moral, depèn de l'organització d'una praxi argumentativa pública⁵⁶.

En el marc d'una concepció dual de la societat, com a sistema i món de la vida, travessats constitutivament per lògiques d'acció distintes, l'assumpte que ha d'encarar una teoria crítica de l'opinió pública és el de desenrotllar teòricament i empíricament el nexa entre les estructures del món de la vida i la garantia de les condicions generals de comunicació per a una formació racional de la voluntat política. Atesa la diferenciació sistèmica de la societat moderna, l'objectiu d'aquesta teoria no pot ser el de la superació d'un sistema polític que ha d'orientar-se *forçosament* a través de processos de decisió i de comunicació instituits formalment; l'objectiu consisteix més aviat a superar la situació actual d'una producció d'arguments normatius sotmesa al control del sistema polític, i invertir-la. Ja que l'expectativa normativa de resultats racionals només pot venir del joc concertat entre la formació política de la voluntat institucionalment constituïda, i els processos espontanis i autònoms de comunicació —és a dir, no subvertits pel poder ni programats en funció de la presa de decisions— que es duen a terme en el si d'una esfera de l'opinió pública no organitzada. Solament quan la producció comunicativa de poder legítim estableixi les pautes a les quals ha d'atènyer-se el poder utilitzat per l'administració, pot la formació de l'opinió i de la voluntat esdevenir democràtica:

La sobirania que s'ha fet fluïda comunicativament es fa valer per mitjà del poder de discursos públics que neixen d'estructures autònomes d'allò que és públic, però ha de prendre cos en les decisions democràticament constituïdes de la formació d'opinió i de voluntat, perquè la responsabilitat quant a decisions que poden tenir grans conseqüències en la pràctica exigeix una atribució institucional definida. El poder comunicatiu s'exerceix en forma de setge. Sense ànim de conquesta, influeix sobre les premisses dels judicis i processos decisoris del sistema polític per fer valer els seus imperatius en l'únic llenguatge que entén la fortalesa assetjada: activa el conjunt de raons que el poder administratiu, tot i instrumentar-les, no pot ignorar, en tant que principis del seu ordre legal⁵⁷.

És aquí secundari que Habermas confiï en les capacitats contingudes en la idea de l'Estat democràtic de dret de cara a institucionalitzar formes de comunicació que derivin les decisions majoritàries de l'opinió pública d'una entesa generada discursivament; o que, com també Offe, situï les bases i les fonts

56. *Ibid.*, p. 27 (cursiva de l'autor).

57. HABERMAS, J. «La soberania popular como procedimiento», loc. cit., p. 53-54.

d'una configuració informal de l'opinió pública en el si de les associacions voluntàries integrades en el món de la vida. Al meu entendre, si la proposta esbossada aquí és plausible, s'imposa el pas immediat de revisar sistemàticament les aproximacions dominants, d'arrel normativa, a l'opinió pública, per tal de determinar críticament el concepte de societat en què se sustenten. Només amb un concepte de societat clarament delimitat podran aplicar-se fructíferament estratègies teòriques que diferenciïn l'esfera comunicativa de l'opinió pública d'altres àmbits que es funden en mecanismes de coordinació de l'acció que no han de ser equiparats amb aquella.

Bibliografia

- BADIA, L. (1992). *De la persuasió a la tematització. Introducció a la comunicació política moderna*. Barcelona: Pòrtic.
- (1996). «La opinió pública como problema. Apuntes para un estado de la cuestión». *Voces y Culturas*, núm. 10.
- BERRIO, J. (1990). *L'opinió pública i la democràcia*. Barcelona: Pòrtic.
- BLUMLER, J.G.; GUREVITCH, M. (1975). «Towards a Comparative Framework for Political Communication Research». A: CHAFFEE, S.H. (ed.) (1975). *Political Communication*. *Issues and Strategies for Research*. Beverly Hills, Califòrnia: Sage, p. 165-193.
- BLUMLER, J.G.; GUREVITCH, M. (1981). «Politicians and the Press: An Essay on Role Relationships». A: NIMMO, Dan D.; SANDERS, Keith R. (ed.) (1981). *Handbook of Political Communication*. Beverly Hills, Califòrnia: Sage, p. 467-493.
- CALHOUND, Craig (ed.) (1992). *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press.
- CURRAN, J. (1991). «Rethinking the media as a public sphere». A: DAHLGREN, P.; SPARKS, C. (ed.) (1991). *Communication and the Public Sphere in the New Media Age*. Londres: Routledge, p. 27-57.
- DURHAM PETERS, J. (1995). «Historical Tensions in the Concept of Public Opinion». A: GLASSER, Th.L.; SALMON, Ch.T. (ed.) (1995). *Public Opinion and the Communication of Consent*. Nova York: The Guilford Press, p. 3-32.
- FERRY, Jean-Marc (1989). «Les transformations de la publicité politique». *Hermes* 4, p. 15-26.
- GROSSI, G. (1983). «La comunicazione politica tra partiti di massa e mass media». A: GROSSI, G. (ed.) (1983). *Comunicare politica*. Milán: F. Angeli, p. 19-35.
- GROSSI, G. (1986). «Il campo de la comunicazione politica». A: PASQUINO, G. (ed.) (1986). *Mass Media e sistema politico*. Milà: Franco Angeli, p. 27-46.
- HABERMAS, J. (1975). *Problemas de legitimación en el capitalismo tardío*. Buenos Aires: Amorrortu editores.
- (1985). *Conciencia moral y acción comunicativa*. Barcelona: Península.
- (1986). *Historia y crítica de la opinión pública*. 3a ed. Barcelona: Gustavo Gili.
- (1987). *Teoría de la acción comunicativa. I. Racionalidad de la acción y racionalización social*. Madrid: Taurus.
- (1988). *Teoría de la acción comunicativa. II. Crítica de la razón funcionalista*. Reimpr. Madrid: Taurus.
- (1989). *Teoría de la acción comunicativa: complementos y estudios previos*. Madrid: Cátedra.

- (1989). «The Public Sphere: An Encyclopedia Article». A: BRONNER, Stephen Eric; KELLNER, Douglas MacKay (ed.). *Critical Theory and Society*. Nova York: Routledge, p. 136-142.
- (1993). «La soberanía popular como procedimiento. Un concepto normativo de lo público». A: HERRERA LIMA, M. (coord.) (1993). *J. Habermas: Moralidad, ética y política. Propuestas críticas*. México: Alianza, p. 27-58.
- (1994). «Prefacio a la nueva edición alemana de 1990». A: HABERMAS, J. (1994). *Historia y crítica de la opinión pública*. 4a ed. Barcelona: Gustavo Gili, p. 1-36.
- HONNETH, A. (1990). «Teoría crítica». A: GIDDENS, A.; TURNER, J.; et al. (1990). *La teoría social hoy*. Madrid: Alianza Editorial, p. 445-488.
- MANCINI, P. (1991). «The public sphere and the use of news in a “coalition” system of government». A: DAHLGREN, P.; SPARKS, C. (ed.) (1991). *Communication and the Public Sphere in the New Media Age*. Londres: Routledge, p. 137-154.
- MARLETTI, C. (1985). *Prima e dopo. Tematizzazione e comunicazione politica*. VPT núm. 68. Torí: ERI.
- MAZZOLENI, G. (1987). «Media Logic and Party Logic in Campaign Coverage: The Italian General Election of 1983». *European Journal of Communication*, 2, 1, p. 81-103.
- MCLEOD, J.; PAN, Z.; RUCINSKI, D. (1995). «Levels of Analysis in Public Opinion Research». A: GLASSER, Th.L.; SALMON, Ch.T. (ed.) (1995). *Public Opinion and the Communication of Consent*. Nova York: The Guilford Press, p. 55-85.
- NOELLE-NEWMANN, E. (1995). *La espiral del silencio. Opinión pública: nuestra piel social*. Barcelona: Paidós.
- (1995). «Public Opinion and Rationality». A: GLASSER, Th.L.; SALMON, Ch.T. (ed.) (1995). *Public Opinion and the Communication of Consent*, Nova York: The Guilford Press, p. 33-54.
- OZOUF, M. (1988). «“Public opinion” at the end of the Old Regime». *Journal of Modern History*, 60, p. 1-21.
- PRICE, V. (1988). «On the Public Aspects of Opinion: Linking Levels of Analysis in Public Opinion Research». *Communication Research*, vol. 15, núm. 6, p. 659-679.
- (1992). *Communication Concepts 4: Public Opinion*. Califòrnia, Newbury Park: Sage.
- PRICE, V.; ROBERTS, Donald F. (1987). «Public Opinion Processes». A: BERGER, Ch.R.; CHAFFEE, S.H. (ed.). *Handbook of Communication Science*. Beverly Hills, Newbury Park: Sage, p. 781-816.
- SPEIER, Hans (1980). «The Rise of Public Opinion». A: LASWELL, H.D.; LERNER, D.; SPEIER, H. (ed.). *Propaganda and Communication in World History. II. Emergence of Public Opinion in the West*. Honolulu: The University Press of Hawaii, p. 147-167.
- THOMPSON, John B. (1993). «The Theory of the Public Spheres». *Theory, Culture & Society*, vol. 10, p. 173-189.
- TOCQUEVILLE, A. (1984). *La democracia en América*. 2 vols. Madrid: Sarpe, Alianza Editorial.
- WOLF, M. (1992). *Els efectes socials dels mitjans de comunicació de masses*. Barcelona: Pòrtic.
- WOLTON, D. (1989). «La communication politique: construction d'un modèle». *Hermes* 4, p. 27-42.
- (1989). «Les médias, maillon faible de la communication politique». *Hermes* 4, p. 165-179.